

Владимир Гвозден

ВИДЉИВОСТ НЕВИДЉИВОГ ЧОВЕКА

(Имитатори гласова: о књижевном превођењу и преводиоцима, ур. Гордана Ђерић, Институт за европске студије, Београд, 2023)

Научна саветница запослена на Институту за европске студије Гордана Ђерић, идеју за књигу *Имитатори гласова* добила је почетком 2022. године, радећи у оквиру ширег истраживања „Културни трансфер Европа – Србија од 19. до 21. века” који, кроз програм *Идеје*, финансира Фонд за науку Републике Србије. Заиста, кад је реч о културном трансферу између Европе и Србије несумњиво је да је превођење, нарочито у деветнаестом и у првој половини двадесетог столећа, играло кључну улогу; то је била, према речима једног старог зналца, велика „епоха превађања”. Па ипак, постоји врло мали број специфичних студија или монографија које тематизују преводиоце и превођење у српској култури. Како је речено у једном од текстова у књизи, преводилац се доминантно разумева као „невидљиви човек” (Ф. Ригонат).

Имитатори гласова су збирка текстова десеторо познатих преводилаца са немачког, енглеског, француског, руског, турског и италијанског језика (Никола Бертолино, Аријана Божовић, Боривој Герзић, Владимир Д. Јанковић, Мирјана Маринковић, Жарко Радаковић, Флавио Ригонат, Горан Скробоња, Јелена Стакић и Анђелка Цвијић), који су за нас, према речима уреднице, „имитирали стотине туђих, нама непознатих гласова”. Поента је, како истиче ауторка, у томе што они имају једну способност више у односу на јунака Бернхардове познате приче „Имитатори гласова” која је позајмила наслов овој занимљивој збирци. Наиме, преводиоци умеју да имитирају и сопствени глас.

И заиста, добили смо низ занимљивих, разноликих и инспиративних текстова који, више или мање експлицитно, одговарају на питања уреднице груписана око друштвеног контекста превођења, вредновања и одговорности преводиоца, личности преводиоца, непреводивости, односа писача и (њихових) преводилаца (опширни упитник се налази на крају књиге, праћен биографијама сарадника). Немогуће је сажети свих десет богатих и добро осмишљених текстова, па ћемо се овом приликом држати само неколико нама блиских нити. Наш познати преводилац руске и француске поезије Никола Бертолино рећи ће да га осећај изгнанства прати скоро откад зна за себе, те да је управо тај осећај руководио његовим

преводиачким настојањима. А на питање да ли је поезија непреводива, Бертолино одговара следећим питањем: „Да ли поезија и настаје у преводу?” Позивајући на Јакобсонов појам креативне транспозиције („Песничко превођење је могуће ако се превод третира као адаптација изворника, а не његова имитација”), наш познаци преводац и књижевник закључује: „Преводиочев је задатак, дакле, да задржи непреводљивост као најзначајнију особину свог превода, најзначајнију јер је то особина која га најчвршће везује за изворник.” Превођење поезије је ствар стваралачког надахнућа, а „преводац поезије живи са својим задатком непрекидно, од јутра до мрака, из секунда у секунд”.

Посебно место има разговор Петера Хандкеа и његовог преводиоца Жарка Радаковића из 1985. године, знаног по преводиачком поступку који је опсесиван, само једном писцу посвећен. На Радаковићево питање да ли је превођење поновно писање, Хандке, с извесном скепсом, одговара да превођење није баш исто што и писање, али да јесте креативно, да јесте стварање. Преводац увек зна да ће нешто извући из текста који преводи, док у случају писања никада не знамо да ли ћемо „то нешто” пронаћи и извући на светлост дана. Текст Јелене Стакић искрено говори о њеној необичној преводиачкој путањи, а посебно је спретно и духовито оживела сусрет у Паризу с аутором којег је највише, не без мука, преводила – са Мишелом Фукоом.

Тема која је константа код свих сарадника овог зборника везана је за нешто што би се могло назвати етос превођења, утемељен на одрицању и самовању, као и на дубоком емотивном сједињавању с превођеним текстом. Углавном се сви слажу да преводац делује далеко од очију јавности, као и око тога да је преводиачка делатност драматично потцењена. Преводителка многобројних дела из савремене турске књижевности Мирјана Маринковић преводиоца види као сањара, а Аријана Божовић каже: „У извесном смислу, ко се није озбиљно бавио превођењем заправо и не зна шта је језик.” У сличном кључу Анђелка Цвијић парафразира речи добитнице Нобелове награде за књижевност Дорис Лесинг, по којима би превођење било пут ка бољем писању, али уз велико одрицање.

Како се чини, на темељу овог зборника могло би се о превођењу говорити двојачко: оптимистички и песимистички. С једне стране, циљ превођења јесте ширење сазнања и упознавање са другим народима, њиховим језиком, традицијом, културом, науком, симболичким формама. Као градитељи мостова између култура, преводиоци су стварали оно што смо дуго звали светска баштина (Г. Скробоња). Значај превода јесте у томе што сваки има потенцијал да неприметно измени одредишну књижевну и језичку културу. Односно, као што у закључку свог текста констатује Боривоје Герзић: „Превођење с једног језика на други, у ширем смислу, трансфер једне културе у другу, одржава нас живим.” Иако несумњиво постоји „нека тајна сила која покреће преводиоце, која им даје неко осећање моћи” (М. Маринковић), песимизам је пак везан за неразумевање значаја превођења у економском смислу. Готово сви сарадници зборника оправдано се слажу да је превођење економски потцењена категорија, а о томе најотвореније говори Владимир Д. Јанковић. По њему, права награда за преводиоца био би пре свега новац, а тек потом могу на ред да

дођу признања и углед: „Највећа награда је [...] то кад књижевни преводилац и писац могу да живе од свог књижевног рада.”

Гордана Ђерић у уводном тексту настоји да осветли још једну, и те како важну страну превођења. Следећи ставове Пјера Бурдијеа, она указује на разумевање превођења које је супротно романтичним представама о његовој „неутралности”. Поред тога што повезује, чињеница је да превођење разграничава и дели, ствара нестабилности, конструише и деконструише поредак у свету. Евидентан је и геополитички значај превођења, поготово када је реч о преводима техничких, политиколошких, геостратешких и уопште теоријских текстова (нпр. колико је превод Ренановог списка „Шта је народ?” утицао на либерални национализам у Србији итд.). Ово је свакако добар правац за даље проучавање историје превођења у српској култури и културних трансфера између Србије и Запада. Други актуелни правац био би везан за промишљање шта ће донети вештачка интелигенција у овој области.

Главни фокус *Имиџаџора* гласова усмерен је ипак искључиво на књижевно превођење, које је готово увек ближе утопијском него идеолошком полу културних трансфера и за њега заиста важи став којим Боривоје Герзић завршава свој прилог зборнику: „Што се тиче књижевног превођења тачно је: *traduttore e traditore*, али је издајник нужен, а издајство корисно да би култура била жива, а људи комуницирали.” Гордана Ђерић је преводилаштву приступила са много поштовања, пошавши од тезе да је оно најзначајнија форма језика. Као резултат добили смо веома користан и на тренутке узбудљив зборник, који је наишао на лепе реакције стручне јавности, што се добро видело на округлом столу „Културни трансфер у савремености”, одржаном почетком марта на Институту за европске студије у Београду. Пажње вредна јесте вест да је у међувремену издавачка кућа „Лом” из Београда објавила друго издање зборника.